

מערכה קצ. 'מי חטאת' שנתערבו בהם מים שאינם מקודשים (פ,א)

אחרים, הפסולים להזאה (כי אפילו אם הם מי מעיין – לא נתקדשו, שכן האפר צריך להינתן על המים ולא המים על האפר): האם יש תקנה לתערובת זו, וניתן להוות ממנה?

בסוגיה מובאת משנה במסכת פרה (פ"ט מ"א) הדנה בשאלה זו: "צלוחית שנפל לתוכה מים כל שהן, רבי אליעזר אומר: יזה שתי הזאות, וחכמים פוסלים", והגמ' מבררת את טעמי שתי הדעות. סביב עניין זה עולה שאלה חשובה בהלכות הזאת מי חטאת: האם המים המגיעים לגוף האדם הנטהר צריכים להיות בשיעור מסוים? ובמידה שכן, האם שיעור זה צריך לבוא בבת אחת, או ניתן לצרפו בהזאות שונות?

בירור דעת חכמים

הגמ' מסבירה שלדעתם "יש בילה", כלומר, נוזלים המתערבבים זה בזה מתמזגים היטב, כך שניתן להניח בוודאות שבכל טיפה וטיפה מן התערובת יש מעט מכל אחד מהם². על פי זה, לכאורה היה מקום להכשיר את ההזאות מן התערובת, שכן בכל הזאה יש לפחות משהו ממי החטאת המקוריים, אלא שחכמים סוברים ש"הזאה צריכה שיעור", כלומר, שאין הטמא נטהר אלא אם כן יזו עליו שיעור מסוים ממי החטאת³. מאידך "אין מצטרפין להזאות", כלומר, השיעור האמור צריך להיות בהזאה אחת בלבד, ואי אפשר להזות פעמיים ולסמוך על כך שהשיעור יושלם בצירוף שתייהן. ממילא, אם יזו על הטמא הזאה שיש בה כשיעור מן התערובת – הרי היא פסולה, משום שחלק מן השיעור הוא מן המים הפסולים להזאה. רוב הראשונים מפרשי המשנה (ר"ש רא"ש ורע"ב) הביאו הסבר זה בפירושו.

הסבר זה מעורר שאלה: מדוע לא נזה על הטמא בבת אחת כמות גדולה מן התערובת (מעט יותר משיעור המים הפסולים שנפלו), שיש בה שיעור ודאי ממי החטאת הכשרים? בשטמ"ק (אות ה) משיב על כך, שאנו חוששים שמא המזה ישכח שלפניו מים שנתערבו בהם מים פסולים, ויזה כדרכו כשיעור הזאה אחת, ולפיכך גזרו חכמים שלא

"מי חטאת" הם מים חיים (כלומר, שנשאבו ממעיין) שניתנו בכלי, ולאחר מכן ניתן עליהם מאפר הפרה האדומה, ובכך נתקדשו והוכשרו להזאה על טמא מת. הסוגיה עוסקת בשאלה, מה דינם של מי חטאת שנשפכו לתוכם מים

הזאת מי החטאת. המזה אוזח את האזוב, טובל אותו בכלי ובו מי החטאת, מוציא ומזה על הטמא. די בכך שטיפה אחת מן המים נגעה בגופו של הטמא על מנת לטהרו. הזאה זו נעשית פעמיים, ביום השלישי וביום השביעי מאז שנטמא הטמא, ולאחר ההזאה ביום השביעי הוא טובל במקוה ונטהר.

שיעור ההזאה עצמה, כמה צריך שיעור בגוף האדם, וכבר כתב תוס' ר"י הלבן (יומא יד,א): "לא הוי ידע רבי כמה הוא שיעורה, ואינו מפורש בשום מקום". ב'משנה אחרונה' בפרה פ"ט מ"א הוכיח שהשיעור מועט מאד, מפרה פ"ב מ"ב: "מזין על האדם ועל הכלים [בהזאה אחת] ואפילו הן מאה", וכתב שמסתבר שדי בכך ששיעור לגוף האדם יהיה טופח, אפילו שלא על מנת להטפח (בניגוד לדעה שאין צריך שיעור, שדי בלחלוחית בעלמא; וראה הגדה נוספת מעין זו בחזון יחזקאל זבחים ט,ט). לעומתו, בכסף משנה (הל' פרה אדומה יב,א) הביא ממשנה זו עצמה שממנה למד בעל משנה אחרונה מקור לפסק הרמב"ם שהזאה אינה צריכה שיעור, כלומר שלדעה שצריכה שיעור אי אפשר להזות בפעם אחת על מאה כלים. יש שנקטו בפשטות שהשיעור הוא כדי טבילת ראשי גבעולין, ואין הבדל בין השיעור שהוזכר לגבי מי החטאת שבכלי לבין השיעור בהזאה עצמה (חזון נחום פרה טז; ונתיבות הקודש כאן). שיטה זו קשה, שכן לדבריהם יוצא שבשיעור שהוזכר בכלי אין אפשרות להטביל ראשי גבעולין ולהזות ולטהר, כי חלק מהמים שבהם הוא מטביל ישאר בכלי ובאזוב ולא יגיע אל הטמא.

1. יש מעירים, שמדובר במים שנשמרו בטהרה לשם מי חטאת, משום שאם לא כן בלאו הכי הם מטמאים את כל המים (משנה אחרונה' פרה שם; ערוך השולחן הל' פרה אדומה טט,ב), ויש שדקדקו כן מלשון הרמב"ם (הל' פרה אדומה טח,ה): "אפילו מים שנתמלאו לקידוש", שנשאבו תחילה לשם כך.

2. לא ברור מה המקור לקביעה שחכמים סוברים כך. רש"י (ד"ה בשלמא רבנן) מסביר, שהדבר מוכח משיטת רבנן דר"א במשנתנו בזבחים על תערובת דמים, אולם תוס' (ד"ה בשלמא) מציינים שהגמ' בהמשך דוחה ראייה זו (ואמנם הביאה ברייתא שאכן מוכיחה כך בדעת חכמים, אבל נראה שבשלב זה הגמ' עדיין לא מסתמכת עליה). לפיכך פירשו שכוונת הגמ' לומר, שאפילו אם יש בילה – יכולים חכמים לפסול מהטעם להלן, וכל שכן אם אין בילה, ועיין גם בשטמ"ק פב, אות ו, שהביא מקור אחר לקביעה שיש בילה. אפשר שהגמ' מעדיפה לתלות בדעת חכמים שיש בילה, משום שכך קיימא לן בעלמא לגבי נוזלים, עיין ראש השנה יג ע"ב.

3. במשנה (פרה פ"ב מ"ה) הוזכר שיעור "כדי הזיה" לעניין השיעור לטומאת הנושא את מי החטאת, והוא "כדי שיטביל ראשי גבעולין ויזה", ולא נתפרש כאן

א. **ריש לקיש**: רבי אליעזר סובר שיש בילה, ויש שיעור להזאה, וניתן לצרף שתי הזאות לשיעור. אין מקום לחשש שאין בשתי ההזאות שיעור הזאה, כי מדובר במקרה שינתעברו אחת באחת, כלומר, שהמים הכשרים והמים הפסולים מועטים, ויש רק כדי הזאה אחת מכל סוג, ונמצא שבשתי ההזאות יש שיעור הזאה מן הכשרים. רש"י (ד"ה הכא במאי עסקינן) ותוס' (ד"ה כגון) מסבירים, שאם יש מהמים הכשרים כמות גדולה – כל שכן שהזאתו כשרה, ובלבד שמהמים הפסולים אין יותר משיעור הזאה אחת.

הגמ' בהמשך דוחה את דעת ריש לקיש, שכן שנינו בברייתא (המובאת בשינויים בתוספתא פרה ט, ג): "רבי אומר: לדברי רבי אליעזר, הזאה כל שהוא מטהרת, הזאה אינה צריכה שיעור".

ב. **רבא**: רבי אליעזר סובר שיש בילה, ואין שיעור להזאה. לפיכך, מעיקר הדין די בהזאה אחת, אלא שקנסו חכמים את מי שנפללו לו מים פסולים, כדי שלא יהיה נשכר שנתרבו מי החטאת שלו מן המים הפסולים, ולכן הצריכו שתי הזאות. לדעה זו, כתב התפארת ישראל בפרה שם (בועז אות א) שדי שיזוה שתי הזאות בפעם הראשונה, ואין צורך בשתי הזאות על כל טמא וטמא; אולם בשפת אמת כאן סובר שקנסו בכל הזאה והזאה, שמא יתערבו מים רבים.

ג. **רב אשי**: רבי אליעזר סובר שאין בילה, ובכל זאת אם היזה שתי הזאות – ההזאה כשרה, ואין לחוש ששתי ההזאות שהיזה הן ממים פסולים, שכן נאמר במשנה שלצלוחית נפלו "מים כל שהו", מים מועטים בלבד⁷. תירוץ זה דומה לשל ריש לקיש, אלא שריש לקיש נקט "נתערבו אחת באחת" לומר שיש שיעור מוגדר של "הזאה אחת", ולכן הוצרך לומר גם שלדעת ר"א מצרפים הזאות, ואילו רב אשי סובר שלדעת ר"א אין שיעור להזאה (רש"י). כדעה זו סובר כנראה גם רבה, שמפרש (בדף פא, א, עיין שטמ"ק אות

להשתמש כלל במים אלו⁴. וראה להלן אודות שיטת הרמב"ם בביאור דעת חכמים, ולפיו קושיה זו מיושבת.

תוספות (עט, ב ד"ה תנן) אומרים, שמעיקר הדין גם אם יזה הזאה אחת – ההזאה כשרה, כיון שהמים הפסולים בטלים ברוב המים הכשרים ודין כל המים ככשרים, אלא שזוהי חומרא מיוחדת שהחמירו חכמים במי חטאת (כמו חומרות רבות אחרות, עיין רמב"ם הל' פרה אדומה יג, א). הריב"א (מובא בחק נתן) חולק על כך, משום שלדעתו דבר המתבטל ברוב איננו הופך להיות כמו הרוב (כשיטת תוס' עח, א ד"ה הפיגול, ראה מערכה קפה), ולפיכך בדינים שבהם נדרש שיעור מסוים, כגון כאן, המיעוט המתבטל איננו משלים את השיעור. לדיון נרחב בעניין זה עיין בחמדת דניאל (כאן ובדף עז, ב).

בירור דעת רבי אליעזר

הגמ' מתקשה בהבנת טעמו של ר' אליעזר: אם לדעתו "אין בילה", כלומר, שאיננו יכולים לסמוך בוודאות שבכל הזאה יש משני סוגי המים שנתערבו⁵ – מה התועלת בהזאה הכפולה? הלא אפשר ששתי ההזאות הן מהמים הפסולים, ואין בהן כלל מהמים הכשרים! וגם אם לדעתו "יש בילה", הרי ממה נפשך: אם אין שיעור להזאה – דיינו בהזאה אחת, שהרי בוודאי יש בה מהמים הכשרים; ואם נדרש שיעור מסוים בהזאה, ואיננו מצרפים את המים הכשרים משתי הזאות לשיעור אחד – הרי אין תועלת בשתי ההזאות, שמא בכל אחת מהן אין כשיעור; וגם אם לפי ההלכה מותר לצרף שתי הזאות לשיעור אחד, מניין לנו שבשתי ההזאות הללו יש שיעור שלם? הרי אפשר שרוב המים שבשתי ההזאות הוא המים הפסולים, ואין כאן שיעור!⁶

האמוראים פירשו את דעתו של רבי אליעזר בשלוש דרכים:

שמעריים "לפי חשבון" (עיין תרומות פ"ה משניות הו; מעשר שני פ"ב מ"ה; ראש השנה יג ע"ב), קל וחומר לדברים לחים! יש שתיצרו, שמי חטאת סמיכים יותר ממים רגילים, מפני האפר המעורב בהם, ולכן ברור לגמ' שאינם נבללים "לפי חשבון" (ש"ת באר יצחק או"ח סי' יב, על פי נזיר סד, א: "מי חטאת צפין על גבי המים", ובמפרש שם: "עבין הן מפני אפר פרה שבהן"; אם כן, אפשר שמדובר במקרה מיוחד שנתן הרבה אפר, ובדרך כלל די במעט אפר "כדי שיראה על פני המים" לפני הערבוב במים, אפילו בכלי גדול, כמבואר בהל' פרה אדומה ט, א. בבאר יצחק שם הוכיח מהסוגיה כאן שדין דם כדיון מי חטאת לעניין זה, מפני סמיכותו). תירוץ אחר: מכיוון שמצוה לשמור על מי החטאת, "למשמרת למי נדה" (במדבר יט, ט), אין זה ראוי לערבב בידיו את המים הפסולים, ולפיכך באופן טבעי לא יתערבו היטב (חזו"א שביעית סי' ז סקל"א).

7. הגרסה בגמרא לפנינו בדברי רב אשי היא: "אין בילה, יזה שתי הזאות", ולא מוסבר בה כיצד מיישב רב אשי את הקושי ומה התועלת בשתי הזאות. לפיכך רש"י כותב שגרסה זו משובשת, וצ"ל: "מים כל שהו תנן, ואין בילה, יזה שתי הזאות", וכך נראית גרסת תוספות (ד"ה רב אשי), וכן הוא גם בחלק מכתה"י (דקדוקי סופרים).

ריש לקיש, לעומתו, אינו מדייק מלשון "כל שהו", משום שהוא סובר שלשון זו נאמרה להשמיע רבותא בדעת חכמים, שאפילו במים כל שהו הם פוסלים (שטמ"ק אות כה).

4. יתכן להשיב באופן אחר, בהקדמת קושיה נוספת: מדוע ר' אליעזר אומר כאן שזוהי שתי פעמים, ואילו לגבי תערובת אפר כשר באפר מקלה (בפרה פ"ט מ"ז, ראה להלן) אמר שיקדש בבת אחת בכולו, ולא הסתפק בכך שיקדש שתי פעמים, בכל פעם במעט מן התערובת? נראה להסביר כך: הכל מודים שלכתחילה אין זה מצב רצוי להזות מי חטאת שנתערבו בהם מים פסולים, וכן באפר, אלא שר"א חתר להקל כדי להציל את המים והאפר מפסול. לפיכך באפר אמר שיקדשו בכולו, כי בדרך זו אנו בטוחים שישתמש באפר הכשר, וניתן לעשות זאת באופן שהאפר ינוצל כראוי, כשיקדש בכלי גדול מאד. לעומת זאת בהזאה, אם נאמר שיזוה את כל המים על טמא אחד הרי זה בזבוז מי חטאת, ולפיכך היקל יותר שיזוה שתי הזאות על כל טמא. יש לשים לב, שר' אליעזר מוזכר במסכת פרה פעמים רבות, וכמעט בכולן דבריו נוטים לקולא, וכך מפורש בתוספתא פרה ט, ג, (בנוסח המובא בר"ש פ"ט מ"ד): "אין דברי ר"א בפרה אלא להקל"! מטעם זה, גם חכמים לא ראו צורך להקל להזות מי חטאת בשיעור מרובה, כי התועלת בקולא זו אינה גדולה.

5. אין הכוונה שאנו מניחים שלא נתערבו, אלא שאיננו בטוחים שנתערבו (רש"י ד"ה מאי קסבר).

6. פירוש הדברים, ש"יש בילה" פירושו שאנו יודעים שבכל טיפה וטיפה יש משני סוגי המים, אבל לאו דווקא על פי היחס בין הכמויות. אם נתערב, למשל, ליטר מים פסולים בתשעה ליטרים מים כשרים, אנו מניחים שבכל טיפה יש פסולים וכשרים, אבל לאו דווקא בשיעור של 10% (שאו ניתן היה לצרף שתי הזאות). הדבר צריך עיון, מדוע ברור לגמ' שר"א אינו סובר כך? והרי מצינו כיצא בזה בכמה מקומות,

הזאות כדי שנוכל לומר ביתר שאת שאין כאן מן הפסולים כלל.

יש שהסבירו שהרמב"ם הולך בשיטת רבא, שההזאות הן משום קנס (ולא כדי לוודא שהמים הפסולים הוצאו, כמשתמע מפשטות לשון הרמב"ם), ואת הקנס ניתן לבצע באמצעות השלכה החוצה, ולא דווקא בהזאה (חידושי מהרי"ח על המשניות; שפת אמת).

שיטת הרמב"ם בפירוש דעת חכמים

נראה שלרמב"ם שיטה מיוחדת גם בהבנת דעת חכמים. בהל' פרה אדומה (ט,ח) פוסק הרמב"ם כשיטתם: "מים מקודשין שנתערב בהם מים אחר כל שהוא, ואפילו מים שנתמלאו לקידוש – הרי אלו פסולין". ברם, הכסף משנה מקשה על כך ממה שכתב הרמב"ם לגבי שיעור ההזאה (שם י,ח): "כל שנגע בו מן המים כל שהוא – טהר" (וכן שם יב,א, וכן פסקו הסמ"ג עשה רלג והמאירי ביומא יד,א ונדה ט,א). לכאורה אין הדברים מתיישבים עם ביאור הגמ' לדעת חכמים, שלדעתם יש בילה ופסלו את המים משום שהזאה צריכה שיעור, ומאחר שפסק שההזאה אינה צריכה שיעור – ראוי להכשיר את המים מחמת הבילה, שכן בכל טיפה יש מים כשרים!

המהר"י קורקוס (מובא בכס"מ) מתרץ, שאמנם ההזאה אינה צריכה שיעור על גוף האדם, אך באזוב צריך שיהיה שיעור, כפי שנאמר ביומא (יד,א) ונידה (ט,א), וכשנתערבו מים פסולים בכלי – נמצא שאין באזוב שיעור¹⁰. על תירוץ זה הקשו אחרונים¹¹, שבגמ' ביומא ונדה הנ"ל הוזכרה המחלוקת כאן האם יש שיעור להזאה, והגמ' מבארת שהכל מודים שנדרש שיעור בכלי, ורק על ההזאה המגיעה לגוף האדם נחלקו, ואם כן לדעת חכמים צריך שגם בה יהיה שיעור מסוים!

לפיכך כתבו כמה מפרשים, שהרמב"ם סובר שהגמ' במהלך הסוגיה אודות שיטת ר' אליעזר חוזרת בה מהבנתה הראשונה בדברי חכמים: לשיטת רבא, שר' אליעזר אומר להזות שתיים משום קנס, ניתן לבאר כך גם את דעת חכמים, שהם קנסו יותר, שלא ישתמש בהם כלל (חזון נחום פרה ט,ז; מים טהורים פרה ט,א, ועוד).

10. שם נאמר ש"במנא צריכה שיעור", ורש"י (יומא שם ד"ה אבל במנא) מפרש שהכוונה לכלי שמטביל בו את האזוב, אבל המהר"י קורקוס, שחותר לכך שיהיה צורך בשיעור בהזאה עצמה, מבאר שה"מנא" הוא האזוב שמזים בו (נראה שכוונתו, שאמנם "מנא" פירושו כלי, אבל הכוונה לעיקרון שההזאה תבוא מתוך שיעור, וממילא גם באזוב יהיה שיעור, ולשונו "זה בכלל מה שאמרו במנא צריכה שיעור, פירוש באזוב, ולא מיעטו כי אם אגבה דגברא"). אולם ברמב"ם לא הוזכר שבאזוב יהיה שיעור מסוים, וגם בכלי לא הזכיר את השיעור לעניין טבילת האזוב בו, אלא רק לעניין טומאת הנושא מי חטאת (הל' פרה אדומה טו,א). כל שכתב לגבי האזוב הוא שצריך להטבילו במי החטאת, ולא שישפג בדפנות הכלי (הל' פרה אדומה י,י), ומכאן שבכלי צריך להיות ריכוז מי חטאת כלשהו בזמן הטבילה, וממילא משתמע שבאזוב עצמו אין שיעור (עיין חזו"א פרה סי' ט סקט"ז).

11. ברכת הזבן צגא, וקן אורה כאן, ועוד.

ב ודקדוקי סופרים אות כ) את המשנה "בכוסות פליגי" כדי ליישבה עם הדעה שאין בילה.

כאמור, לדעת חכמים יש בילה, והזאה צריכה שיעור, ואין מצרפים הזאות. על פי ריש לקיש – ר"א חולק בנקודה האחרונה בלבד; על פי רבא – מחלוקתו בנקודה השניה; ועל פי רב אשי – הוא חולק גם בראשונה. מכיוון ש"אפושי פלוגתא לא מפשינן", מסתבר שרבא ורב אשי ראו הכרח לנטות מהבנת ריש לקיש ולכן הרחיבו את הפלוגתא: רבא סובר שהאוקימתא "אחת באחת" דחוקה, ואילו רב אשי סובר שהלשון "מים כל שהן" מוכיחה שמדובר בכמות מזערית, ורק בה הכשיר ר"א.

הר"ש והרא"ש בפרה שם הביאו את שלושת הפירושים, אך הרע"ב פירש כרב אשי, והתפארת ישראל (אות ג) כרבא.

שיטת הרמב"ם בפירוש דעת רבי אליעזר

בפירוש המשנה כתב הרמב"ם: "אמר רבי אליעזר שהוא מזה מהן שתי הזאות, וזורקן לחוץ לכלי, והשארית הנשארה – מי חטאת כשרים". כלומר, שתי הזאות אינן נעשות על הטמא, כפשטות לשון "יזה", אלא יש להשליך מהמים כשיעור שתי הזאות, ולאחר מכן כל המים הנשארים כשרים, ומשתמע מדבריו שאנו מניחים שהמים הפסולים הם אלו שהושלכו. זאת, בדומה להמשך המשנה: "ירד לתוכה טל – ר"א אומר: יניחנה בחמה והטל עולה, וחכמים פוסלין". נראה שפירש שר"א כאן הולך לשיטתו בכמה מקומות, שאנו תולים שמה שהוצא מן התערובת הוא מה שנפל תחילה לתוכה⁸.

הרע"ב שם מקשה על הסבר זה מסוגייתנו, ממנה משמע שמדובר בהזאות על הטמא, כגון משאלת הגמ': "כי מזה שתי הזאות מאי הוי, דילמא תרוניהו מיא קא מזי", והרי לדעת הרמב"ם זוהי בדיוק מטרת הזאה זו, להוציא את ה"מיא"! התוס' יו"ט מתרץ, שאמנם כך סברה הגמ' מתחילה, אבל הרמב"ם מפרש שדברי רב אשי "יזה שתי הזאות" פירושם שישליך את המים החוצה⁹. לכאורה עדיין אין זה מתיישב עם דברי רבי, שלדעת ר"א הזאה מטהרת בכל שהוא ואף כשמים פסולים מעורבים בה. על כך יש להשיב, שכוונת רבי שמדאורייתא כך הדין, ואין צורך להוציא מים החוצה כלל, ומדרבנן החמירו להוציא שתי

8. חק נתן וקן אורה. הצורך בשתי הזאות מתאים יפה לשיטת הרמב"ם (בפירוש המשנה זבחים תה), בפירוש דברי הגמ': "לא הכשיר ר"א אלא שניים שניים", שהכוונה שהוקרבו תחילה שניים, עיין לעיל מערכה קפא. לעומתו, הרשב"א (משמרת הבית, בית רביעי שער שני, מהדו' מה"ק עמ' רמח), הסובר ש"שניים שניים" הכוונה שכעת יקריבם שניים, כתב: "כל אותה סוגיה דצלוחית שנפלו שם מים כל שהן מוכרחת כן", כלומר: אף הוא מקשר בין המחלוקת על פי דרכו, שר"א מצריך להזות שתי הזאות על הטמא (כפשטות הסוגיה, כאמור), לשיטתו שמצריך להקריב שניים.

9. נראה שרב אשי הוצרך גם לומר "אין בילה", כי אם יש בילה, וברי לנו שהמים הפסולים מעורבים בכל טיפה וטיפה, אי אפשר לתלות שיצאו החוצה בהשלכה זו (ומישבת קושיית מהרי"ח על המשניות).

כל זאת צריך לומר בדעת ר"א, ואילו בדעת חכמים משתמע, שמחצה כשר ומחצה פסול – אף הוא פסול (מסדר דברי רבי משתמע שהנקודה האחרונה היא החידוש הגדול יותר בדברי ר"א, וממילא יש לומר שחכמים חולקים בנקודה זו בלבד). לפיכך יש לפרש דבריהם, שהזאה אינה צריכה שיעור, אבל אם נתערבו מים פסולים בכשרים – הכל פסול מדאורייתא (ולא כביאור הקודם, שהוא קנס חכמים), גם אם נוכל להזות מן הכשרים כשיעור הזאה. דברי הגמ' בראשית הסוגיה אינם אלא הסבר אפשרי לדעת חכמים, שניתן להבינם כך, אבל אין הגמ' קובעת מסמרות בזה¹³.

ראיה להבנה זו מביא החזון איש ממחלוקתם הדומה של ר' אליעזר וחכמים (בפרה פ"ט מ"ז) לגבי תערובת אפר: "אפר כשר שנתערב באפר מקלה... אין מקדשין בו, ר' אליעזר אומר: מקדשין בכלו". הר"ש והרא"ש מציינים שר"א וחכמים הולכים לשיטתם במים, אבל על פי הסברי האמוראים כאן אין הדברים מתיישבים יפה¹⁴, ולפיכך עלינו לומר שחכמים פוסלים כל מים ואפר שהתערב בהם פסול כלשהו.

סיכום

מי חטאת שנתערבו במים שאינם מקודשים, פסולם חכמים. הגמ' מפרשת שלדעתם ההזאה טעונה שיעור מסוים, שאינו מצטרף מכמה הזאות, ומכיוון שכל הזאה כוללת מעט מהמים הפסולים – אינה מטהרת. אין להזות בכמות גדולה, שיש בה ודאי שיעור מהכשרים, כי יש לחוש שמא יזה מעט (שטמ"ק). נחלקו ראשונים (תוס' וריב"א) האם מדאורייתא המים הפסולים בטלים ברוב ומצטרפים לשיעור, או לא.

הר"ש והרא"ש בפרה פירשו את דברי חכמים כאמור, ונראה שלדעתם כך הלכה, שהזאה טעונה שיעור. לעומתם, הרמב"ם וסיעתו פוסקים שההזאה אינה טעונה שיעור, למרות שהרמב"ם פסק כחכמים שהתערובת פסולה, ונראה שהבין שבמסקנת הסוגיה הגמ' מפרשת את דברי חכמים באופן אחר, שפסלו כל מים שנתערבו בהם פסולים, מדרבנן (חזון נחום, ועוד, כדברי רבא בעניין הקנס) או מדאורייתא (חזון איש).

ר' אליעזר מכשיר את המים אם יזה שתי הזאות. מסקנת הגמ' שלדעתו אין שיעור להזאה והצורך בשתי הזאות הוא

ראיה לדבריהם הביאו מדברי רבא עצמו (להלן צג,א), שאומר בדעת חכמים שהזאה אינה צריכה שיעור. בגמ' שם מובאת דעת ר' אלעזר (ואינו ר' אליעזר הנדון בסוגייתנו¹²) שמי חטאת שנטמאו מטהרים, והגמ' מבררת מניין למד זאת, ורבא מסביר כך: לדעתו הזאה צריכה שיעור, ושתי הזאות מצטרפות לשיעור. ממילא, כשהיזו על הטמא חצי מהשיעור – אותו חצי נטמא מחמת מגעו בטמא, ובכל זאת מצטרף להזאה הבאה להשלים את השיעור, ומכאן שהזאה שנטמאה מועילה לטהר. עוד אומר רבא, שרבנן חולקים על ר"א ולשיטתם הזאה אינה צריכה שיעור. כדי להסביר את מחלוקתם של רבנן עם ר"א שם אין הכרח לבאר כך את דעת חכמים, ודי היה לומר שלשיטתם הזאה צריכה שיעור והזאות אינן מצטרפות לשיעור, כפי שביארה הגמ' בתחילה את דעת חכמים בסוגייתנו. מדוע, אפוא, מפרש רבא את דעת רבנן דר' אלעזר באופן שונה מדעת רבנן דר' אליעזר, ללא הכרח? ממילא משתמע, שרבא אינו מפרש את דעת חכמים כאן כפי שפירשה הגמ' בתחילה!

צלוחית ובה מים ואפר. מלשון התורה: "ונתן עליו מים חיים אל כלי" (במדבר י"ז), למדו חז"ל, שתחילה יש למלא את הכלי במים חיים מן המעיין ורק לאחר מכן להניח בו את האפר, ובכך מתקדשים המים להיות "מי חטאת" המטהרים. מים שנוספים לכלי לאחר מכן, אפילו אם הם מים חיים, אינם מתקדשים מן האפר, ולדעת חכמים הם אף פוסלים את המים שכבר נתקדשו. הרמב"ם, על פי פירוש החזון איש, סובר שפסול זה הוא מדאורייתא.

החזון איש (פרה סי' ט סקט"ז) הולך בדרך דומה בביאור דעת הרמב"ם, על פי הבריייתא ממנה מוכיחה הגמ' לבסוף: "רבי אומר: לדברי ר' אליעזר הזאה כל שהוא מטהרת, הזאה אין צריכה שיעור, הזאה מחצה כשר ומחצה פסול".

12. בגמ' שם מפורש שהיא עוסקת בר' אלעזר תלמיד ר' עקיבא, והוא ר' אלעזר בן שמוע, וראה מערכה רלט הערה 1. לעומת זאת ר' אליעזר כאן הוא ר"א בן הורקנוס, רבו של ר' עקיבא, שהרי הגמ' כאן מקשרת את ר"א זה עם ר"א במשנתנו הדין עם ר' יהושע (עמד על כך בברכת הזבח שם).

13. וביאר שהגמ' ביומא ונדה הנ"ל, שאומרת שיש דעה שהזאה צריכה שיעור, מתכוונת לביאור הראשון בסוגיין או לדעת רבא אליבא דר' אלעזר בגמ' להלן צג,א.

14. לגבי מים הגמ' תולה בדעת חכמים שיש בילה, ואילו באפר הדבר אינו ברור: בראש השנה יג ע"ב אומר שמואל ש"לכל אין בילה חוץ מיין ושמן", והוא הדין לשאר נוזלים (עיין רש"י ותוס' ד"ה חוץ), ונחלקו הפוסקים לגבי דברים יבשים דקים, כגון קמח, האם יש בהם בילה. הרא"ש כאן, שמסביר את שיטת חכמים באפר כשיטתם במים, הולך לשיטתו (בהלכות חלה סי' ו) שיש בילה בקמח, וכן דעת השר"ע יו"ד סי'

של סי' ג. אולם הגר"א שם סק"ה חולק בדבר, והחזו"א מקשה על פי שיטתו. וגם לפי שיטת הרא"ש בקמח יש מקום לקושיית החזו"א, משום שהידיון על בילה בקמח הוא בעיסה שנילושה והקמח נתערב היטב, ואילו בנדון זידן, שהאפר נפל לאפר והאדם לא עירב אותו, אפשר שהכל יודו שאין בילה (עיין חזו"א דמאי סי' יג סק"ג ושביעית סי' ז סק"א). אך יש להעיר, שמה שתלתה הגמ' בדעת חכמים שיש בילה אינו חיוני לשיטתם (ראה לעיל הערה 2), ועיקר הנימוק לפסול הוא שיש שיעור להזאות ואין מצרפים אותו, וזאת ניתן לומר גם באפר (באפר בעינין שיעור "שיראה על פני המים", פרה פ"ג מ"ג, אבל לא נתבאר האם כמות זו צריכה להינתן בבת אחת). מכל מקום, הקושי העיקרי שהעיר עליו החזון איש הוא, שלפי הטעם שאמרה הגמ' בדעת חכמים במים לא מובן מדוע פסלו את האפר אפילו כשיקדש בכלו בבת אחת, כפי שהציע ר' אליעזר.

בשנתערבו מים מועטים מאד (רב אשי). ההבנה המקובלת היא שההזאה הכפולה היא על הטמא, אולם הרמב"ם מפרש שישליך מחוץ לכלי כשיעור שתי הזאות.

משום קנס (רבא, ונחלקו אחרונים האם לדעתו יש להזות פעמיים על כל טמא וטמא או די בפעם הראשונה); או שלדעתו אין בילה, והצריך שתי הזאות כי מדובר במקרה

מערכה קצא. המקום הראוי לשפיכת השירים - בגג היסוד או בקיר המזבח? (פא,א-ב)

דין שירים שנתערבו בדם המתנות הראשונות

מחלוקת דומה קיימת גם בין חכמי ארץ ישראל: ריש לקיש סבר כאביי, ור' יוחנן או ר' אלעזר סברו כרב יהודה, ואמרו שגם במקרה זה נחלקו התנאים במשנתנו¹.

רש"י (ד"ה אבל סוף חטאת) מסביר את השיטה "מקום עולה מקום שירים": "דמקום תחילת מתן עולה כשר לשירי חטאת ויזרקם לקיר המזבח ומאיליהן שותתין ליסוד ואין כאן שינוי מקום". מלשונו משתמע שדעה זו אינה מחייבת לתת את השירים בקיר הזקוף דווקא, אלא שהדבר מותר, שכן השתיתה ליסוד נחשבת אף היא כנתינה בו. וכך לשונו גם בד"ה קדש הם: "אלמא מקום עולה... הוא מקום כשר לשפיכת שירים לכתחילה" (וכן בתוס' נב,א ד"ה גג)².

בפשטות, הטעם לכך שהקיר הזקוף כשר לשירים הוא כדברי רש"י הנ"ל: "ומאיליהן שותתין ליסוד", והתחדש כאן שהשפיכה ליסוד איננה חייבת להעשות ישירות אליו. הגרי"ז (נא,א) מסביר זאת באופן אחר: השפיכה לקיר המזבח נחשבת כנתינה ליסוד, מפני שכל החצי התחתון של המזבח נחשב כשייך ליסוד (כשם שכל החצי העליון הוא "רשות קרנות", לעיל נג,א)³. יש נפקא מינה בין שתי הסברות, במקרה שיתן את השירים באמה שמתחת הסובב ומעל חוט הסיקרא: אם העיקר הוא שהדם שותת ליסוד – הרי גם משם הוא שותת; אבל אם הטעם הוא שהחצי התחתון נחשב כשייך ליסוד – האמה שמעל חוט הסיקרא פסולה לשירים⁴.

הראב"ד (בפירושו לספרא ויקרא חובה פרשתא ג,ג, בסוף) סובר שלפי הדעה "מקום עולה מקום שירים" חובה לתת את השירים דווקא בקיר הזקוף, וביאר שהדבר נלמד בגזרה שוה ממתנות העולה הראשונות, ובלשונו: "מאן

נאמר בתורה על שפיכת שירי דם החטאת: "ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד מזבח העולה" (ויקרא ד,ז). הסוגיה עוסקת בשאלה: האם פירוש הפסוק שצריך לשפוך את הדם ישירות על היסוד, או שניתן לשפכו על קיר המזבח ומשם ישפך מאליו ליסוד? על פי האפשרות השניה, מקום שפיכת השירים זהה למקום מתן דם העולה, אלא שבעולה הקפידה התורה שמתן הדם יהיה בפנינת המזבח, כדי לקיים "סביב", ואילו בשפיכת השירים אין צורך בדבר. יש לשאלה זו משנה חשיבות כאשר נתערב דם עולה בשירי דם החטאת: האם ניתן לשפוך את התערובת למקום מסוים המתאים לשני מיני הדמים?

דיון נוסף באשר למקום שפיכת השירים עוסק בשאלה: באיזה צד של היסוד יש לשפכם, האם בדרום או במערב? על כך עיין במערכה קיד.

מחלוקת האמוראים ומקורה

במשנתנו מופיעה מחלוקת תנאים אודות דם חטאת ודם עולה שנתערבו זה בזה, האם ניתן לתת את התערובת למעלה ולמטה, מתוך כוונה שהדם שניתן שלא במקומו ינתן "לשם מים". אביי סובר, שמחלוקת זו נאמרה על מתנות החטאת הראשונות בלבד, אותן צריך לתת בקרנות המזבח, אבל אם כבר נתן מדם החטאת על הקרנות ונותרו בידו שירים, ונתערבו בדם עולה – הכל מודים שניתן לתתם למטה. טעמו של דבר, ש"מקום עולה – מקום שירים", כלומר, ניתן לתת את השירים על קיר המזבח הזקוף, שעליו ניתן דם העולה, ונמצא שמקום זה ראוי לשני מיני הדם. על כך הגיב רב יוסף בשם רב יהודה, ש"שירים צריכין איצטבא", ויש לתתם דווקא על גג היסוד.

1. להוכיח זאת מהסוגיה (על מנת לבסס את הבנת הגרי"ז): הגמ' בעמ' ב מציעה להעמיד את הברייתא "נתן למעלה ולא נמלך... יחזור ויתן למטה" בתערובת חטאת חיצונית בשירי הדם, ומשתמע שלכתחילה אין פתרון לתערובת זו. לכאורה ניתן היה לתת באמה שמתחת לחוט הסיקרא, שהיא כשרה לחטאת (לדעת רבי לעיל נג,א), מפני שהיא בחצי העליון, וגם כשרה לשירים! (אמנם לכתחילה יש לתת מן החטאת על ארבע קרנות המזבח, ובקרבן דרומית מזרחית אין יסוד לשירים, ונמצא שיוכל לתת רק על שלוש קרנות; אך כדי להכשיר את התערובת אפשר להסתפק במתנה אחת, ראה לעיל מערכה קפח הערה 9). אלא על כרחך הכל מודים שהאמה שמעל חוט הסיקרא אינה כשרה לשירים, כי איננה מהחצי השייך ליסוד!

2. אלא שיש לדחות: הגמ' מציעה לפרש כך את הברייתא כדי לתרץ את הדעה ההפוכה, שמקום עולה אינו מקום שירים, ולשיטה זו אכן האמה שמעל חוט הסיקרא פסולה לשירים, כמו כל הקיר הזקוף, ואפשר שלמאן דאמר מקום עולה מקום שירים אכן אי אפשר לפרש כך את הברייתא.

1. בפשטות, אין הכוונה שהמשנה עוסקת במקרה זה, שהרי היא מדברת על הניתנים למעלה, אלא שיש ללמוד ממנה גם על מקרה זה. בשטמ"ק (עמ' ב אות ו) דן באפשרות שזהו פירוש למשנה, ש"למעלה" היינו קיר המזבח הזקוף ו"למטה" הוא היסוד.

2. מהמילה "לכתחילה" יתכן לדייק, שלכל הדעות הקיר הזקוף של המזבח כשר למתן השירים, והדיון הוא רק האם לכתחילה בעינן אצטבא. לפי זה מתחדש, שאסור לשנות את מקום השירים כדי להכשיר את העולה אפילו למקום הכשר בהם בדיעבד. ראה עוד להלן, שלדעת רש"י אסור לשנות גם מהיסוד הדרומי למערבי.

3. בכך הסביר את הדין ש"עולה טעונה יסוד": אין זה רק תנאי במתן דם העולה, שהנתינה על קיר המזבח תהיה באופן שהדם ירד ממנו ליסוד, אלא זוהי הגדרה לקיר עצמו, שהוא חלק מהיסוד, ראה לעיל מערכה קטו.

4. בשטמ"ק (עמ' ב אות ו) משמע שאכן אמה זו פסולה לשירים לכולי עלמא, ויותר ברור הדבר בשטמ"ק סד,ב אות יא. בחידושי הרא"ל מאליו (ח"ב סי' כא) חתר